

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARIDA KRITIK VA KREATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA MANTIQUIY SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN FOYDALAISH

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЛОГИЧЕСКИХ ВОПРОСОВ И ЗАДАЧ В РАЗВИТИИ КРИТИЧЕСКОГО И ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

USING LOGICAL QUESTIONS AND TASKS TO DEVELOP CRITICAL AND CREATIVE THINKING IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Shodiyeva

Jamila

Xolboyevna¹

Ergasheva

Gulshoda

Amirovna²

Shodiyeva

Jamila

Xolboyevna

Samarqand

viloyati

pedagogik

mahorat

markazi katta

o'qituvchisi

ergashevagulshoda8@gmail.com

Ergasheva

Gulshoda

Amirovna

Samarqand

viloyati

pedagogik

mahorat

markazi katta

o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashga o'rgatishning ilmiy- nazariy jixatlari o'z aksini topgan. O'quvchilarning kritik va kreativ fikrlash qobiliyatini o'stirishda mantiqiy savol va topshiriqlarni tashkil etishning didaktik va metodik jihatlari tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: kritik va kreativ, ijodiy, mustaqil fikr, savol-topshiriq, taqqoslash, faoliyat, tizimli yondashuv, samaradorlik, dunyoqarash.

Аннотация. В данной статье рассматриваются научно-теоретические аспекты обучения учащихся критическому и креативному мышлению. Анализируются дидактические и методические аспекты организации логических вопросов и заданий для развития критического и креативного мышления учащихся.

Ключевые слова: критично-творческое, творческое, самостоятельное мышление, анкетирование, сравнение, деятельность, системный подход, эффективность, мировоззрение

Abstract. This article explores the scientific and theoretical aspects of teaching students critical and creative thinking. It analyzes the didactic and methodological aspects of organizing logical questions and tasks to develop students' critical and creative thinking abilities.

Key words: critical and creative, creative, independent thought, questioning, comparison, activity, systematic approach, efficiency, outlook

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqiyosida o'z tengdoshlariga hech qysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun, davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz"¹ degan so'zlari kelajak avlod vorislariga bo'lgan yuksak ishonch va g'amxo'rlik ifodasidir.

Prezidentimiz yana bir o'rinda, "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni² da yuksak ma'naviyatli, qat'iy hayotiy nuqtai nazar, keng dunyoqarashga ega fidoiy va vatanparvar yoshlarni tarbiyalashning muhim chora-tadbirlari sifatida o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish vazifasi ilgari surilgan.

O'qituvchi o'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashga o'rgatish maqsadida darslarda ularga ma'lum vaqt ichida bajarilishi lozim bo'lgan mustaqil topshiriq beradi. Kichik yoshdagi o'quvchilar oldiga har xil adabiy timsollarni mustaqil taqqoslash talabini qo'yish ularda qat'iy qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat

¹ Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. O'zbekiston, 2016, 14-bet

² Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 15.08.2018y. 07/18/3907/1706-son

qiladi. Boshlang'ich sinflar o'quvchilarida bunday ko'nikmani hosil qilish uchun, avvalo, ularni hodisani kuzatish, taqqoslab o'xshash va farqli tomonlarini ko'ra bilish, umumiy va xususiy jihatlarni, ikkinchi darajali narsalarni ajrata bilishga yo'naltirish talab qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchi tafakkuri mustaqilligiga erishish uchun o'qituvchidan o'quvchilarni darslikda berilgan tushuncha-yu xulosalarning to'g'riligini tekshirish va dalillashga, bu yo'lda eng qulay usul va metodlardan foydalanishga, har bir narsa-hodisa yuzasidan mustaqil fikr yuritishga, vaziyatga ijodiy yondashishga, birovlariga, hattoki o'qituvchisiga ham, yoqish-yoqmasligidan qat'i nazar, o'z fikrini aytishga o'rgatish talab qilinadi.

O'quvchilarni kritik va kreativ fikrlashda mantiqiy savol va topshiriqlarni bajarilishdagi eng muhim shart unda dars va darslikdagi haqiqatlarning takrorlanmaslik kerakligidir. Aks holda, o'quv materialini ko'r-ko'rona eslab qolish holati yuz beradi. Mantiqiy savol va topshiriqlar o'quvchining sinfdagi faoliyatidan shunisi bilan farq qiladiki, unda barcha topshiriqlar o'quvchining o'zi tomonidan mustaqil ravishda bajariladi. Ta'limning bu turidan darsda shakllangan ko'nikmalarni mustahkamlash va rivojlantirish maqsadida foydalaniladi. Afsuski, ta'lim amaliyotida o'quvchilarning mantiqiy savol va topshiriqlarini pedagogik jihatdan to'g'ri tashkil etish bilan yetarli darajada shug'ullanilmayapti. Har darsda o'quvchilarga mantiqiy savol va topshiriqlari topshiriladi, lekin ularni qanday bajarish mumkinligi nisbatan kengroq o'rgatilmaydi.

O'qituvchi o'quvchilar oldiga mantiqiy savol va topshiriq qo'yar ekan, uning muvaffaqiyatli bajarilishi uchun zarur shart-sharoitni ham yaratishi kerak. Buning birinchi sharti dalillarning yetarliligi, vazifaning aniq ifodalanganligidir. O'qituvchi ishni bajarish yuzasidan dars so'ngida 3 – 4 daqiqali yo'naltiruvchi suhbat o'tkazishi lozim. O'quvchilar mantiqiy savol va topshiriq berayotganda nimaning ustida, qanday ish yuritishni aniq bilishlari kerak. Bunday topshiriqlar darsning boshida ham, oxirida ham, dars jarayonida ham berilishi mumkin.

O'quvchi adabiy savodxonligining ortishi o'zlashtirilgan bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llashida, yangi materialdan mustaqil ravishda foydalanishida ko'rinishi mumkin. Ammo bunday jamoa tartibida ishlash barcha o'quvchilarga birdek tushunarli bo'lmasligi ham mumkin. Bu kichik janrlar ustida ishlashning ayrim qiyinchiliklaridan biri sanaladi. Bu muammoni har xil topshiriq kartochkalardan foydalangan holda ham tashkil etish mumkin. Ular kuchli o'quvchilarga alohida, o'rtacha va bo'sh o'zlashtiridigan bolalarning o'zlariga xos tarzda tuziladi.

Mantiqiy savol va topshiriqlar o'quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Mantiqiy savol va topshiriqlarning asosi – o'quvchining fikrlashi mustaqil izlanuvchi topshiriqni hal etishdan boshlanishi hamda uning muammolarni aniqlash, tadqiq etish va yechish qobiliyatiga ega ekanligidan kelib chiqadi. Mustaqil topshiriq va savollar o'quvchilarning ijodiy tafakkuri va ijodiy qobiliyatlarini o'stirishda jiddiy ahamiyatga ega.

Mantiqiy savol va topshiriqlar bosh maqsadi - o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuga doir topshiriqlarni to'liq tashunib yetishiga erishish va ularni hal eta olishga o'rgatishdan iborat. Buni amaliyotda qo'llashda asosiy masalalardan biri o'rganilayotgan mavzu bilan bog'liq savol va topshiriq yaratishdan iborat.

O'quvchilarning o'zlashtirish darajasiga qarab mantiqiy savol topshiriqlarni berish ta'lim samaradorligini yaxshilashga ham imkon beradi.

Misol tariqasida 1-2-sinf darsligidagi ayrim badiiy asarlar bo'yicha tuziladigan mantiqiy savol va topshiriqlarni amalga oshirishda o'quvchi tasavvurini hisobga olgan holda misollar keltirib o'tamiz.

SOVG'A

(1-sinf)

Doniyorning tug'ilgan kuni edi. Mehmonlar turli tuman o'yinchoqlar ko'tarib

kelishdi. O‘zi yuradigan, gapiradigan, musiqa chaladigan... . Bolalar o‘yinchoqlarni biri olib, biri qo‘yib rosa o‘ynashdi. Oxiri, zerikishdi. Shu payt bolalardan birining ko‘zi kitobchaga tushib qoldi. Sovg‘alar orasida kitobcha ham bor edi. Birdan u talash bo‘lib ketdi.

- Ber menga ...
- Men o‘qishni bilaman.
- Voy rasmiyam bor ekan.
- E, to‘xtab tur, yirtasan.
- Sen o‘yinchoq o‘ynay qol
- Yo‘q.

Doniyor kitob talashayotgan bolalarga qarab: “Essizgina, shunday aziz sovg‘a bor-yo‘g‘i bir donagina ekan-a”, deb o‘ylanib qoldi va kelgusida do‘stlarining tug‘ilgan kuniga faqat yaxshi kitob sovg‘a qilishni diliga tugib qo‘ydi.³ [1]

Mantiqiy savol va topshiriqlar

1-topshiriq: “Sovg‘a” so‘zining ma‘nodosh so‘zlarini toping

Maqsad: “Sovg‘a” so‘ziga ma‘nodosh so‘zni topish savolining maqsadi o‘quvchilarning lug‘at boyligini oshirish va ularning so‘z boyligini kengaytirishdir. Bu savol orqali o‘quvchilar turli xil so‘zlarni o‘rganib, ularning ma‘nolarini tushunishadi va nutqida to‘g‘ri qo‘llashni o‘rganishadi. Masalan, “sovg‘a” so‘ziga ma‘nodosh so‘zlar “hadya”, “tuhfa” bo‘lishi mumkin

2-topshiriq: Mehmondo‘stlik odobini bilasizmi?

Maqsad: Bu savolning maqsadi o‘quvchilarning mehmondo‘stlik va mehmondorchilik odoblari haqida bilimlarini oshirishdir. Bu savol orqali o‘quvchilar mehmonlarga qanday munosabatda bo‘lish, ularni qanday kutib olish va ularga hurmat ko‘rsatish kabi odob-axloq qoidalarini o‘rganishadi. Mehmondo‘stlik odoblari jamiyatda ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

3-topshiriq: Siz ham sovg‘a olganmisiz?

Maqsad: Bu savolning maqsadi o‘quvchilarning shaxsiy tajribalarini o‘rganish va ularga o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etish imkoniyatini berishdir. Bu savol orqali o‘quvchilar sovg‘a olish yoki berish bilan bog‘liq xotiralarini eslab, o‘zaro fikr almashishadi. Bu esa ularning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi va sinfda iliq muhit yaratadi.

4-savol. Doniyor nima uchun achindi?

Maqsad: O‘quvchini chuqur mulohaza qilishga o‘rgatadi

5-topshiriq Siz do‘stingizga qanday sovg‘a bergansiz?

Maqsad: Bu savol ularning o‘ylarini ifoda qilish va fikrlarini bildirishlari uchun juda yaxshi bir vosita bo‘lishi mumkin. Shuningdek, ularning o‘z fikrini qanday ifoda qilishini va o‘z fikrini qanday rivojlantirishini o‘rganishimizga yordam beradi.

6-topshiriq: Kitoblarning paydo bo‘lishi tarixini bilasizmi?

Maqsad: Bu topshiriqning maqsadi kitobning paydo bo‘lishi haqida o‘quvchilarga ma‘lumot berish.

7-topshiriq: Tug‘ilgan kunlarda hamma uchun kitob eng yashi sovg‘a deb o‘ylaysizmi?

Maqsad: Sovg‘a tanlash ahamiyati va muhimligini anglatish

8-savol: Nima uchun bolalarga o‘yichoqlardan ko‘ra ko‘proq kitob qiziqarli bo‘lib ko‘rindi?

Maqsad: Kitobni sevishga, kitobxonlikka o‘rgatadi

9-savol: Kitobni siz nimaga qiyoslaysiz?

- a) quyoshga
- b) onaga

³ Audarova U.B.1-sinf O‘qish savodxonligi II-qism T.: Novda, 2023

- c) nonga
d) hamma javob to'g'ri

10-topshiriq: Kitob haqida maqollar keltiring.

Maqsad: Maqollar mazmuni bilan tanishishga, lug'at boyligini oshirishga xizmat qiladi.

11-savol. Kitob so'zining ma'nosi

Maqsad: Lug'at bilan ishlashga o'rgatish.

12-boshqotirmaning toping.

1. Insonga bilim beradi
2. ... kishi, qanotsiz qush kabidir
3. Atrof olam
4. ... bo'lsang olam seniki
5. Aft so'zining ma'nodoshi

Maqsad: O'quvchilarning fikrlash faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

BAHOR KELDI

(2-sinf)

Bir kuni tongda Maftunani uyqudan "qurey-qurey" degan ovoz uyg'otib yubordi. U o'rnidan tura solib, derazadan tashqariga boqdi.

Osmonda arg'imchoq solib, turnalar uchib o'tar edi.

U onasining oldiga borib so'radi:

- Oyijon, ana u qanday qushlar?
- Turnalar, qizalog'im turnalar. Ular biz tomonga bahorni olib kelishdi.
- Bahor kelganini qanday bilsa bo'ladi, oyijon?
- Turli-tuman qushlar uchib keladi. Dalalarda maysalar yam-yashil bo'ladi.

Daraxtlar qiyg'os gullaydi.

- Bahor unda yaxshi ekan-da?!-dedi Maftuna⁴

Mavzu bo'yicha mantiqiy savol va topshiriqlar

1-topshiriq: Bahor faslining boshqa fasllardan farqli tomonlarini ayting

Maqsad: Bahor fasli haqida topshiriq berishdan maqsad, odatda, o'quvchilarga tabiatning bu go'zal davri haqida ko'proq ma'lumot berish, ularning kuzatuvchanligini oshirish va tabiatni sevishga undashdir. Bu orqali o'quvchilar bahorning o'ziga xos jihatlarini tushunib, uni boshqa fasllardan ajratib olishni o'rganadilar

2-topshiriq: "...biz tomonga bahorni olib kelishdi" jumlasini izohlang

Maqsad: O'quvchilar so'z ustida ishlashga o'rganishadi.

3-savol: Yana qanday qushlarni bilasiz?

Bahorda uchub keladigan qushlar	Yurtimizda doimiy yashaydigan qushlar
Bulbul	Qarg'a

⁴ Mavlonova K. va boshq.. O'qish savodxonligi. II-qism darslik 2-sinf uchun– Toshkent Novda Respublika ta'lim markazi 2023

Maqsad: Bahorda o'lkamizga uchib keladigan turnadan tashqari boshqa qushlar haqida ham ma'lumotlarga ega bo'lishadi

4-savol: Qushlarning uyalarini qayerlarda ko'rgansiz?

Maqsad: Bu savoldan maqsad o'quvchilar tabiatda qushlarning hayoti, yashash sharoiti haqida bilib olishadi

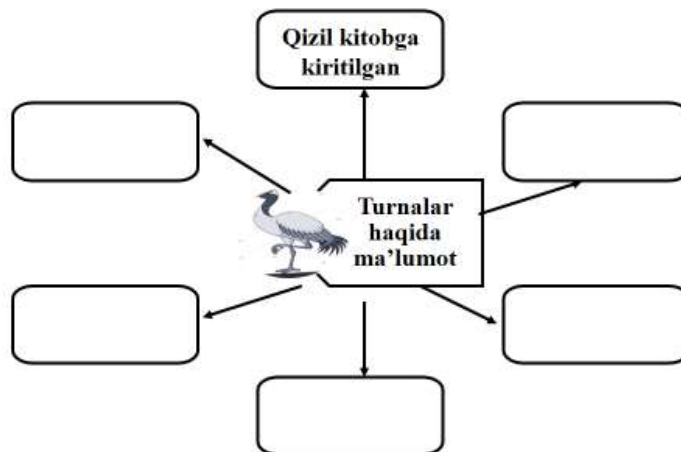
5-topshiriq: "Maysa", "Qiyg'os" so'zlarining ma'nodoshlarini toping

Maqsad: Bu topshiriqning maqsadi o'quvchilarni so'z boyligini oshirishga xizmat qiladi. Lug'at bilan ishlashga o'rgatadi

6-topshiriq: Matnda berilgan "Qurey-qurey" kabi takror keladigan so'zlar qatorini davom ettiring.

Maqsad: Bu topshiriqdan maqsad o'quvchilar so'z ustida ishlashga o'rgatiladi. Fanlar integratsiyasi amalga oshiriladi.

7-topshiriq: Turalar haqida ma'lumotlarni yozing

Maqsad: Bu topshiriqdan maqsad o'quvchilar tabiatda turnalarning hayoti, yashash sharoiti haqida qo'shimcha ma'lumotlarga ega bo'lishiga xizmat qiladi

8-topshiriq: Turnalarga o'xshash yana qanday qushlarni bilasiz? Ular haqida ma'lumot bering.

Maqsad: Bu topshiriqni berishdan maqsad o'quvchilar qushlarni bir-biriga qiyoslash, ularning o'xshash tomonlarini taqqoslashga o'rganishadi.

9-savol: Turnalar nega arg'umchoq shaklda uchishadi? Uni izohlab bering.

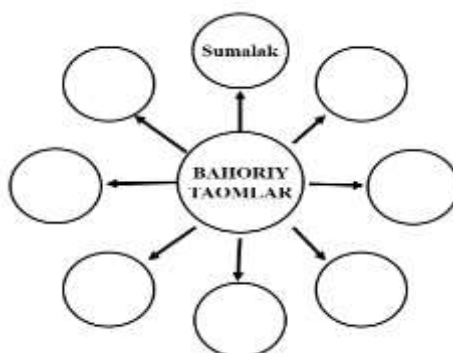
Maqsad: Bu savol orqali turnalarning uchish holati ahillik asosida amalga oshirilib, tabiat hodisasi ekanligini izohlab berishadi.

10-topshiriq: "Moychechak" usulidan foydalanib bahorgi bayramlarni yozing

Maqsad: Bahorgi bayramlar haqida to'liq ma'lumot olishga xizmat qiladi

11-topshiriq: "Klaster" usulidan foydalanib bahorgi taomlarni yozing

Maqsad: Bahorgi taomlar haqida to'liq ma'lumot olishga xizmat qiladi

12-topshiriq: Bahorda birinchi gullaydigan daraxt haqida ma'lumot bering

Maqsad: Tabiatning uyg'nishini, bahorning kelishini kuzatishni o'rganishadi, atrof-muhitga e'tiborli bo'lishga xizmat qiladi

13-topshiriq: Bahorgi dala yumushlari haqida ayting

Maqsad: Bahorgi dala yumushlari haqida ma'lumot beriladi va mehnatsevarlik xususiyatining shakllanishiga yordam beradi.

14-topshiriq: Bahorda nisholanadigan "Navro'z" bayrami haqida ma'lumot bering

Maqsad: O'quvchilar tariximizni, milliy qadriyatimizni o'rganishda, hurmat qilishda bu kabi topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu kabi topshiriqlar o'quvchilarda milliy va umimmadaniy kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

15-topshiriq: Bahorda tabiatda sodir bo'ladigan salbiy hodisalar haqida ayting.

O'quvchilar tabiat hodisalarini kuzatish, tahlil qilish, tabiatda uchraydigan tabiiy ofatlarga o'z mustaqil fikrini bildirish ya'ni, kritik fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladi.

16-topshiriq: Bahorda ochiladigan gullar nomini yozing

Maqsad: Bahoriy gullarning turlarini bilib olishga xizmat qiladi

17-topshiriq: Moslashtiring

Oyijon, ana u qanday qushlar?	Turli-tuman qushlar uchib keladi.
Bahor kelganini qanday bilsa bo‘ladi, oyijon?	Bahor unda yaxshi ekan-da?!-
Xulosa	Turnalar, qizalog‘im turnalar

Maqsad: O‘quvchilar matnni to‘liq o‘zlashtirib olishga xizmat qiladi.

18-topshiriq: Quyidagi qushlarlar ovozigina taqlid qiling.

Maqsad: O'quvchilarning ovoz paychalarini yaxshilashga xizmat qiladi

Bulbul

Qarg'a

G'oz

O'rdak

Qalding' och

Kaputar

19-topshiriq: Boshqotirmani yeching

1					t				
			2	u					
		3		r					
			4	n					
			5	a					

1. Osmonda suzib yuradi
2. Qush nomi
3. Duradgor asbobi
4. Bahor bayrami
5. Onalar qo‘shig‘i

Kalit so 'z: Bahorda o'lkamizga mehmon bo'ladigan qush nomi (turna)

Maqsad: O'quvchilarni topqirlikka o'rgatadi. Lug'at boyliklarini oshishiga xizmat qiladi.

20-topshiriq: “Senkveyin” metodi

Maqsad: O'quvchilar matn tahlili ustida ishlashga o'rganadi, fanlar integratsiyasi yo'lga qo'yiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, mantiqiy savol va topshiriqlar orqali kritik va kreativ fikrlash o'quvchilarni bilim imkoniyatlarini yangi bosqichga ko'tarish bilan bir qatorda, o'zlarida mavjud bilim, tushuncha, axborotlarni yangi ma'lumotlar bilan sintezlashga, umumlashtirishga muvaffaq bo'ladilar. Bunda o'quvchilarda refleksiyalash, imitatsiyalash, o'z immanentligi va nuqtai nazarini ifodalash, jamoa bilan muloqotga kirishish, diskussiyani amalga oshirish jarayonlari faollashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi. 15.08.2018y. 07/18/3907/1706-son
2. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T. O'zbekiston, 2016, 14-bet
3. Audarova U.B.1-sinf O'qish savodxonligi II-qism T.: Novda, 2023..
4. Mavlonova K. va boshq.. O'qish savodxonligi. II-qism darslik 2-sinf uchun– Toshkent Novda Respublika ta'lim markazi 2023.
5. Yuldasheva X. Adabiy ertaklarni o'qitish usullari T.,2019yil 13-bet
6. Husanboyeva.Q. Tahlil - adabiyotni anglash yo'li. Toshkent. "Muharrir" nashriyoti. 2013.-432 bet.
7. Huanboyeva.Q. Adabiyot – ma'naviyat va mustaqil fikr shakllantirish omili. T.: O'M kutubxonasi nashriyoti.2009.-368 bet.
8. Husanboyeva Q.O'qish darsi jarayonida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari. Ped.f.dok.ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. T.:2006. 262 b.
9. Husanboyeva Q. Literature as a factor for development of morality and independent thinking.-T.: Tamaddun.2016.-298